MALÁ KNIHOVNA
MARXISMU A LENINISMU

12

ŘÍDÍ LEKTORSKÁ RADA PŘI KULTURNÍM
A PROPAGAČNÍM ODDĚLENÍ ÚV KSČ

11-F-27

BEDŘICH ENGELS

PODÍL PRÁCE NA POLIDŠTĚNÍ OPICE

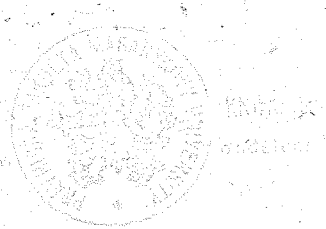

NAKLADATELSTVÍ SVOBODA PRAHA 1946

inv. čís. 6.357-I
Koupí od Barvič-Novotný
v Brně za Kč 5.-

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY
STARÝ FOND
Č. inv.: 01479

ÚVODNÍ POZNÁMKA.

Rozsahem malý spis Engelsův o „Podílu práce na polidštění opice" má nesmírný vědecký význam. Krajně lidový způsob výkladu pojí se v něm s hluboko zabírající analysí nejdůležitějších problémů, jež leží na hranici mezi vědou přírodní a naukou o lidské společnosti.

Otázka o původu člověka náleží k nejzajímavějším a nejvýznamnějším problémům vědy. Jest předmětem zvlášť rozhořčeného boje mezi vědou a popstvím, materialismem a idealismem. Darwin vytvořil pevný vědecký podklad pro řešení toho problému v oboru biologickém. Avšak druhá — sociologická — tvář otázky zůstala Darwinem nepovšimnuta. Proto, jak poukázal Engels, ani přírodovědci Darwinovy školy — ač většinou materialisticky založení — si nemohli učinit jasnou představu o původu člověka, pokud vinou idealismu nerozpoznávali úlohu, jakou v tom procesu hrála práce.

Teprve Engels s nepřekonaným mistrovstvím vysvětluje vynikající a rozhodující úlohu práce při vytváření člověka jakožto fysického typu a při vzniku lidské společnosti, při čemž poukazuje, jak postupem času se vyvinul z opice kvalitativně nový druh — člověk. Engels sleduje úlohu práce v procesu polidštění a dalšího vývoje lidské společnosti, poodhaluje při tom ty historické příčiny, jež na jistém vývojovém stupni vedly ke vzniku idealistického světového názoru, a ukazuje na důsledky, které „protismyslnou a nepřirozenou představu o protikladu mezi duchem a hmotou, člověkem a přírodou, duší a tělem" konečně činí nemožnou.

Engels psal pojednání „Podíl práce na polidštění opice" původně jako úvod k větší práci: „O třech základních formách poroby". Tento titul změnil Engels později na „Porobení dělníka". Ježto však tato práce zůstala nedokončena, dal Engels konečně hotové úvodní části, jež odpovídá obsahu prvních 8—9 stránek rukopisu, titul „Podíl práce na polidštění opice". (Poslední 2—3 stránky rukopisu tvoří přechod k vlastnímu thematu o porobení pracujícího lidu.) Práce vznikla patrně po r. 1876. Pro tuto domněnku svědčí dopis Wilhelma Liebknechta, psaný Engelsovi 10. června 1876, v němž Liebknecht mimo jiné píše: „Ta práce ‚O třech základních formách' poroby, slíbená pro ‚Volksstaat', je úpěnlivě očekávána." Po Engelsově smrti (1895) byl tento fragment nalezen v jeho pozůstalosti a uveřejněn E. Bernsteinem v „Neue Zeit" r. 1896. (Roč. XIV., sv. 2., str. 545—554.)

První české vydání tohoto dílka vyšlo v edici Naší cesty na Kladně r. 1931 pod názvem „Dialektika přírody", s podtitulem „podíl práce na polidštění opice" v překladu prof. V. Štíbra; druhé nezměněné vydání vyšlo v téže edici v Praze r. 1933 pod názvem „Z dialektiky přírody" s týmž podtitulem. Překlad byl pořízen ze sborníku Marx-Engels: „Über historischen Materialismus", II. díl, 3. vyd., str. 122—137, nakl. Internationaler Arbeiter-Verlag, Berlin 1930.

Toto třetí české vydání je revidováno podle textu, jenž po srovnání s fotokopiemi Engelsova rukopisu byl vydán spolupracovníky Marx-Engels-Leninova institutu v Moskvě r. 1940.

Vydavatelé.

„Práce je zdrojem všeho bohatství", říkají političtí ekonomové. Jest jím — vedle přírody, která dodává práci surovinu, již ona v bohatství proměňuje. Ale ona jest ještě něčím daleko více než tím. Je první základní podmínkou všeho lidského života, a to v takové míře, že v jistém smyslu musíme říci: ona dokonce utvořila člověka.

Před mnoha statisíci lety, v jistém, dosud pevně nezjištěném úseku onoho období, jež geologové nazývají terciérní (a nejspíše před jeho koncem), kdesi v horském pásmu, patrně na rozlehlé pevnině, potopené dnes na dně indického oceánu — žil rod lidem podobných opic na vysokém stupni vývoje. Darwin nám podal přibližný popis těchto našich předků. Byli celí zarostlí, měli vousy a špičaté uši a žili ve smečkách na stromech. Zprvu snad donuceny svým způsobem života, jenž rukám při šplhání přiděluje jiné zaměstnání než nohám, počaly si tyto opice odvykat užívání rukou při pohybu po zemi a nabývaly stále přímější chůze. Tak byl *učiněn první rozhodný krok pro přechod od opice k člověku.* Ještě dnes všechny lidem podobné opice mohou státi zpříma a pohybovati se jen na nohách. Ale jen z nouze a nejvýš nemotorně. Jejich přirozená chůze se děje při polopřímém držení těla a používání rukou. Většinou opírají pěstní kotníky o zem a promykají tělo se skrčenýma nohama mezi dlouhými pažemi tak, jako chromý chodí o berlích. Vůbec můžeme ještě dnes u opic pozorovati všechny stupně přechodu od chození po všech čtyřech až k chůzi po dvou. Ale u všech je chůze po dvou pouze prostředkem v nouzi.

Měla-li se státi přímá chůze našich zarostlých předků zprvu pravidlem a později nutností, předpokládá to, že rukám zatím stále více připadala jiná zaměstnání. Také u opic se vyskytuje již jisté dělení práce rukou a nohou. Ruky, jak již zmíněno, je používáno při šplhání jinak než nohy. Slouží především k trhání a uchopení potravy, jako je tomu i u nižších ssavců, majících přední končetiny. Rukama si stavějí mnohé opice hnízda na stromech nebo dokonce, jako šimpanz, střechy mezi větvemi k ochraně proti povětrnosti. Jimi se chápou klacku k obraně proti nepříteli nebo jej bombardují plody a kameny. Jimi provozují v zajetí řadu jednoduchých zaměstnání odkoukaných lidem. Ale právě zde se ukazuje, jak veliký je rozdíl mezi nevyvinutou rukou i lidem nejpodobnějších opic a rukou lidskou, prací po statisíciletí vysoce vypěstovanou. Počet a celkové uspořádání kostí a svalů u obou souhlasí; ale ruka nejnižšího divocha může vykonávati sta dovedností, jež žádná opičí ruka nenapodobí. Žádná opičí ruka ještě nezhotovila ani nejhrubší kamenný nůž.

Dovednosti, kterým se naši předkové na přechodu od opice k člověku učili po mnohá tisíciletí přizpůsobovati svou ruku, byly patrně zprvu jen velmi jednoduché. Nejnižší divoši, dokonce i ti, u nichž musíme předpokládati úpadek až do stavu téměř zvířecího při současném zpotvoření tělesném, stojí stále ještě hodně výš než oni přechodní tvorové. Než byl první křemen zpracován lidskou rukou na nůž, mohlo uplynouti tolik času, že nám známá doba historická je proti tomu nepatrná. Ale rozhodující krok byl učiněn: *ruka byla osvobozena* a mohla se nyní přiučovati stále novým dovednostem a tím získaná větší obratnost se dědila a zmnožovala od pokolení k pokolení.

Tak jest ruka nejen orgánem práce, **nýbrž i jejím produktem.** Jen prací, přizpůsobováním k stále novým zaměstnáním, dědičností takto získaného zvláštního utváření

svalstva, tkáně a po delším čase i kostí a stále opakovaným použitím těchto zděděných zjemnění k novým, stále složitějším dovednostem, nabyla lidská ruka tak vysokého stupně dokonalosti, že dovedla vykouzliti malby Raffaelovy, sochy Thornwaldsenovy i hudbu Paganiniho.

Avšak ruka nebyla sama. Byla jen jedním údem celého nejvýš složitého organismu. A co prospívalo ruce, prospívalo i celému tělu, v jehož službách pracovala — a to dvojím způsobem.

Především v důsledku zákona korelace růstu, jak jej Darwin pojmenoval. Podle tohoto zákona jsou jisté formy jednotlivých částí organické bytosti vždy vázány na jisté formy jiných částí, které s nimi zdánlivě nemají žádné souvislosti. Tak všichni živočichové, kteří mají červené krvinky bez buněčného jádra a jichž týl je spiat s prvním páteřním obratlem dvěma kloubovými hrboly (kondyly), mají bez výjimky také mléčné žlázy ke kojení mláďat. Tak také u ssavců s rozpoltěnými paznehty se zpravidla vyskytuje složený žaludek k přežvykování. Změny jistých forem vyvolávají proměny forem jiných částí těla, aniž si dovedeme vysvětlit souvislost toho zjevu. Úplně bílé kočky s modrýma očima jsou vždy, nebo skoro vždy, hluché. Ponenáhlé zjemňování lidské ruky a s ním úměrné zdokonalování nohy pro přímou chůzi mělo bezpochyby vlivem takové korelace účinek na ostatní část organismu. Tento účinek je však dosud příliš málo probádán, než abychom zde mohli učiniti více, než jej všeobecně konstatovati.

Mnohem důležitější je přímý, dokazatelný účinek vývoje ruky na ostatní organismus. Jak již bylo řečeno, byli naši opičí předkové družní; jest zřejmě nemožno odvozovati člověka, nejdružnějšího ze všech živočichů, od nedružných praotců. Panství nad přírodou, počínající vypěstěním ruky, prací, rozšiřovalo každým novým pokrokem obzor člověkův. Na přírodních předmětech objevoval stále nové, dosud neznámé

vlastnosti. Na druhé straně přispělo zdokonalování práce nutně k tomu, že sbližovalo členy společnosti, ježto zmnožovalo případy vzájemné podpory a společné činnosti a budilo vědomí o užitečnosti této součinnosti. Krátce, *tvořící se* lidé došli až tam, **že si měli navzájem co říci.** Potřeba si vytvořila orgán: Nevyvinutý hrtan opice se pomalu ale jistě přetvořoval, modulací pro stále vyšší modulaci, a orgány úst se učily ponenáhlu vyslovovati jednu artikulovanou hlásku za druhou.

Že tento výklad vzniku řeči z práce a praeí jest jedině správný, dokazuje srovnání se zvířaty. To málo, co si i nejvýš vyvinutá zvířata mají sděliti, mohou si sdělovat i bez artikulované řeči. Na svobodě nepociťuje žádné zvíře jako nedostatek, že nemluví nebo nerozumí lidské řeči. Jinak je tomu však, je-li člověkem ochočeno. Pes a kůň získali stykem s lidmi tak dobrý sluch pro artikulovanou řeč, že se snadno naučí porozuměti každé řeči potud, pokud sahá obor jejich představ. Získali si také schopnost pocitů, jako pocit příslušnosti k člověku, vděčnosti atd., které jim dříve byly cizí; a kdo se hodně s těmito zvířaty stýkal, stěží se ubrání přesvědčení, že je dosti případů, kdy zvířata tu neschopnost mluviti pociťují jako nedostatek, jemuž ovšem již při jejich hlasových orgánech, specialisovaných zcela určitým směrem, nelze bohužel odpomoci. Kde se však vhodný orgán vyskytuje, odpadá v jistých mezích tato neschopnost. Ústní orgány ptáků jsou jistě značně rozdílné od lidských a přece jsou ptáci jedinými zvířaty, která se naučí mluviti; a pták s nejošklivějším hlasem, papoušek, mluví nejlépe. Ať nikdo neříká, že nerozumí tomu, co mluví. Ovšem, bude po celé hodiny žvatlavě opakovati celé své slovní bohatství z prostého potěšení z řeči a lidské společnosti. Avšak pokud sahá obor jeho představ, potud může také rozuměti tomu, co mluví. Naučme papouška nadávkám tak, aby pochopil jejich význam (jedna z hlavních zábav námořníků, plujících z tropických

zemí); podrážděme jej pak a záhy shledáme, že dovede svých nadávek užívati tak správně, jako berlínská hokynářka. Stejně při žebrání o pamlsky.

Práce především, po ní a potom s ní řeč — to jsou dva nejpodstatnější podněty, jichž vlivem mozek opice byl ponenáhlu přetvořen v lidský, přes všechnu podobnost mnohem větší a dokonalejší. Se zdokonalením mozku šlo však ruku v ruce zdokonalování jemu nejbližších nástrojů, smyslových orgánů. Jako řeč ve svém ponenáhlém vývoji jest nutně provázena úměrným zjemněním sluchu, tak zdokonalování mozku vůbec je provázeno zdokonalováním všech smyslů. Orel vidí mnohem dále než člověk, ale lidské oko vidí na věcech mnohem více než orlí oko. Pes má mnohem jemnější čich nežli člověk, ale nerozezná ani setinu těch zápachů, které pro člověka značí určité příznaky různých věcí. A hmat, jenž u opic existuje sotva v nejhrubších začátcích, se teprve u lidské ruky vyvinul prací.

Zpětný účinek vývoje mozku a smyslů, stále jasnější vědomí, schopnosti abstrakční a úsudkové na práci a řeč, dodával práci i řeči vždy nový podnět k dalšímu zdokonalení, jež nebylo arciť ukončeno, jakmile byl člověk od opice konečně rozlišen, nýbrž které pak u rozličných národů a v různých dobách se různě vyvíjelo co do stupně a směru. Někde bylo dokonce přerušeno místním a dočasným úpadkem, v celku však mocně spělo kupředu, jednak silně poháněno, jednak určitějšími směry vedeno nově teď přistoupivším prvkem — *společností.*

Statisíce let — v dějinách země ne více než jedna vteřina v lidském životě*) — musilo uplynouti, než ze smečky opic šplhajících po stromech vznikla společnost lidí. Ale konečně

*) Autorita prvního řádu v této věci, sir W. Thompson, vypočítal, že uplynulo asi 100 milionů let, než země tak zchladla, aby na ní mohlo žíti rostlinstvo a zvířectvo. (Poznámka autorova.)

tu byla. A co nacházíme jako význačný rozdíl mezi smečkou opic a lidskou společností? *Práci.* Smečka opic se spokojovala tím, že vyjedla svůj živný kraj, jenž jí připadl zeměpisnou polohou nebo nepřátelstvím sousedních smeček; stěhovala se a bojovala, aby dobyla nových krajů, ale byla neschopna vytěžiti ze svého kraje více, než co již od přírody poskytoval, leč, že jej bezděčně hnojila svými odpadky. Jakmile byly obsazeny všechny kraje, poskytující potravu, nemohlo již pokračovati rozmnožování opičího obyvatelstva; počet zvířat mohl býti nanejvýš udržován na téže výši. Ale u všech zvířat nacházíme značné plýtvání potravinami a vedle toho ničení dorůstající potravy již v zárodku. Vlk nešetří srny jako myslivec, jenž od ní v tom roce čeká kůzlata; kozy v Řecku, jež spásají mladé křoviny, dříve než dorostou, ožraly do hola všechny kopce své země. Toto lupičské hospodářství zvířat hraje důležitou úlohu v ponenáhlé proměně druhů, ježto nutí přizpůsobovati se jiné potravě než obvyklé, čímž mění krev své chemické složení a celá tělesná konstrukce se přetvořuje, zatím co kdysi ustálené druhy vymírají. Nelze pochybovati, že toto lupičské hospodářství značně přispělo k polidštění našich předků. U některé opičí rasy, která daleko převyšovala všechny ostatní inteligencí a přizpůsobivostí, musilo vésti k tomu, že počet rostlin sloužících k výživě se stále rozšiřoval, že se z živných rostlin stále více částí stávalo potravou, krátce, že se potrava stávala stále rozmanitější; a s ní do těla přicházely stále rozmanitější látky, chemické to podmínky polidštění. To vše však ještě nebyla vlastní práce. Práce počíná zhotovováním nástrojů. A které jsou nejstarší nástroje? Které nacházíme? Nejstarší, soudíme-li podle nalezených pozůstatků předhistorických lidí a podle způsobu života nejranějších historických národů, jakož i nynějších nejprimitivnějších divochů? Nástroje k lovu a rybářství, zároveň i první zbraně. Lov a rybářství však předpokládají přechod od výhradně rostlinné potravy k částečnému požívání masa a zde máme opět jeden podstatný krok k polidštění. **Masitá potrava** obsahuje v téměř hotovém stavu nejdůležitější látky, jichž tělo potřebuje k své výměně látek; zkracovala zažíváním trvání ostatních vegetativních pochodů v těle, odpovídajících životu rostlin a získávala tak pro tělo více času, více látek a více chuti pro oživení vlastního živočišného (animálního) života. A čím více se člověk vzdaloval od rostlin, tím více se také povznášel nad zvíře. Jako návyk na rostlinnou potravu vedle masité učinil z divokých koček a psů služebníky člověka, tak návyk na masitou potravu vedle rostlinné přispěl podstatně k tělesné síle a samostatnosti vznikajícího člověka. Nejdůležitější však byl účinek masité potravy na mozek, jemuž teď přibývalo mnohem hojněji látky, nutné k jeho výživě a rozvoji, a který se teď mohl od pokolení k pokolení vyvíjeti rychleji a úplněji. S dovolením pánů vegetariánů, člověk nevznikl bez masité potravy, a vedlo-li požívání masa u všech nám známých národů v jisté době i k lidojedství (předkové Berlíňanů, Veletabové a Vilcové, pojídali své rodiče ještě v 10. století), nelze na tom dnes již nic změniti.

Masitá potrava vedla k dvěma novým pokrokům rozhodujícího významu: k užívání ohně a ochočení zvířat. Prvé zkracovalo ještě více zažívací proces, ježto dodávalo ústům potravu již takřka napolo strávenou; druhé učinilo masitou potravu hojnější, neboť vedle lovu otevřelo pro ni pravidelnější pramen a poskytlo kromě toho v mléce a jeho produktech požívatiny masu při nejmenším rovnocenné. Tak se stalo obojí již přímo novými emancipačními prostředky pro člověka; zabývati se jejich nepřímými účinky do podrobností, vedlo by příliš daleko, ačkoliv byly pro vývoj člověka a společnosti velice důležité.

Jako se člověk učil jísti všechno požívatelné, tak se také učil žíti v každém podnebí. Rozšířil se po celé obyvatelné

zemi, on, jediný živočich, jenž našel k tomu sílu v sobě samém. Ostatní zvířata, jež si zvykla na všechna podnebí, nečinila to sama od sebe, naučila se tomu v průvodu člověkově: domácí zvířata a hmyz. A přechod ze stejnoměrně horkého podnebí pravlasti do chladnějších krajů, kde se rok dělil na zimu a léto, vytvořil nové potřeby: obydlí a oděv k ochraně proti zimě a vlhku, nová pracovní odvětví a s nimi nové činnosti, jež člověka stále více vzdalovaly od zvířete.

Součinností ruky, mluvících orgánů a mozku nejen u každého jednotlivce, ale i ve společnosti, stali se lidé schopnými provozovati stále složitější zaměstnání, vytýkati si stále vyšší cíle a dosahovati jich. Práce pak se měnila od pokolení k pokolení, byla stále dokonalejší a mnohostrannější. K lovu a chovu dobytka přistoupilo vzdělávání půdy, k tomu předení a tkaní, zpracování kovů, hrnčířství, plavba. Vedle obchodu a řemesel vzniklo konečně umění a věda, z kmenů se staly národy a státy. Vyvinuly se právo a politika a s nimi i fantastické zrcadlení lidských věcí v lidské hlavě: náboženství. Před všemi těmito výtvory, jež zprvu byly považovány za produkty hlavy, a jak se zdálo, ovládaly lidskou společnost, ustupovala skromnější díla pracující ruky do pozadí; a to tím více, když hlava, plánující práci, mohla již na velmi raném vývojovém stupni společnosti (na př. již v původní rodině) přidělovati rozvrženou práci jiným rukám než svým. Hlavě, rozvoji a činnosti mozku byla připisována všechna zásluha na pokračující civilisaci; lidé si zvykli vysvětlovati své činy svým myšlením, místo svými potřebami (jež ovšem se zobrazují v hlavě a uvědomují se) — a tak časem vznikl onen idealistický světový názor, který zejména od zániku antického světa ovládl mysli. A převládá ještě natolik, že si ani nejmaterialističtější přírodozpytci darwinské školy nemohou učiniti jasnou představu o původu člověka, jelikož vlivem oné ideologie nedovedou rozpoznati úlohu, kterou při tom hrála práce.

Zvířata, jak již bylo naznačeno, také mění svou činností tvářnost přírody, třeba ne tou měrou jako člověk, a tyto změny jejich okolí působí zase proměnně na jejich původce. Neboť v přírodě se neděje nic ojediněle. Každý děj působí na ostatní a naopak, a je to většinou přehlédnutí tohoto všestranného pohybu a vzájemného působení, které našim přírodovědcům brání porozuměti nejjednodušším věcem. Viděli jsme, jak kozy zabraňují olesnění Řecka; na Svaté Heleně byla kozami a vepři, nasazenými tam prvními přistěhovalci, téměř zcela vyhubena původní vegetace a tak byla půda připravena pro rostliny, dovezené pozdějšími plavci a kolonisty. Mají-li však zvířata trvalý vliv na své okolí, děje se to neúmyslně a je to i pro tato zvířata něco náhodného. Čím více se však člověk vzdaluje od zvířete, tím více nabývá jeho vliv na okolí charakteru záměrného, plánovitého jednání, vypočteného na určité, předem určené cíle. Zvíře ničí vegetaci nějakého kraje, aniž ví, co činí. Člověk ji ničí, aby do uvolněné půdy sil obilniny nebo sázel stromy a révu, o nichž ví, že mu setbu mnohonásobně vrátí. Přesazuje užitkové rostliny a domácí zvířata z jedné země do druhé a pozměňuje tak flóru a faunu celých světadílů. Ba více. Umělým křížením se mění lidskou rukou rostliny i zvířata tak, že nejsou ani k poznání. Divoké rostliny, z nichž vznikly naše obilniny, jsou dosud marně hledány. Z kterých divokých zvířat pocházejí naši psi, kteří se i mezi sebou tak různí, nebo dokonce naše četné rasy koní, je stále ještě sporné.

Ostatně je samozřejmé, že nám ani nenapadá upírati zvířatům schopnost plánovitého, úmyslného jednání. Naopak. Plánovité jednání existuje v zárodku již všude tam, kde protoplasma, žijící bílkovina, existuje a reaguje, t. j. vykonává určité, třeba zcela jednoduché pohyby v důsledku nějakého vnějšího podráždění. Taková reakce se uskutečňuje i tam, kde žádná buňka není, natož pak buňka nervová. Způsob, jakým hmyzožravé rostliny uchvacují svou oběť, se rovněž

jeví v jistém smyslu jakožto plánovitý, ačkoliv zcela neuvědomělý. U zvířat se vyvíjí schopnost uvědomělé, plánovité akce úměrné k vývoji nervového systému a u ssavců již dosahuje vysokého stupně. Na anglických štvanicích lišek lze denně pozorovati, jak přesně umí liška využíti svých velkých místních znalostí, aby unikla svým pronásledovatelům, a jak dobře zná a užívá výhod terénu, kde mizejí stopy. U našich domácích zvířat, značně vyvinutých denním stykem s člověkem, setkáváme se denně s šibalstvími, která stojí na témž stupni jako šibalství našich dětí. Neboť jako vývoj lidského zárodku v těle matčině jest jen zkráceným opakováním milionletého, od červa počínajícího tělesného vývoje našich zvířecích předků, tak i duševní vývoj lidského mláděte jest jen ještě snad zkrácenějším opakováním intelektuálního vývoje těchto předků, aspoň těch pozdějších. Ale veškerá plánovitá akce všech zvířat nedokázala vtisknouti zemi znak jejich vůle. To je dáno člověku.

Krátce, zvíře *prostě používá* vnější přírody a vyvolává v ní změny jen svou přítomností; člověk ji změnami činí užitečnou pro své cíle, *ovládá ji*. A to je poslední podstatný rozdíl mezi člověkem a ostatními zvířaty a je to opět práce, která tento rozdíl vyvolává.*) (Zde je v rukopisu na okraji tužkou připsané slovo: zušlechtění. — Pozn. red.)

*) *Poznámka vydavatelova.* Ze zlomků nalezených v pozůstalosti Engelsově k spisu „Dialektika a příroda": „Zvíře to přivede nejvýš *k shromažďování*, člověk *produkuje*, vyrábí v nejširším smyslu slova životní prostředky, které by příroda sama bez něho neprodukovala. Tím je znemožněno přenášeti jen tak prostě životní zákony zvířecí společnosti na společnost lidskou. Produkce vede záhy k tomu, že se t. zv. boj o život již netočí jen kolem prostředků existenčních, nýbrž i požitkových a vývojových. Zde již — při společensky produkovaných vývojových prostředcích — nelze použíti kategorie z říše zvířat. Konečně dosahuje produkce při kapitalistickém způsobu výroby takové výše, že společnost nemůže již vyrobených životních požitkových,

Avšak nelichoťme si příliš svými lidskými vítězstvími nad přírodou. Za každé takové vítězství se na nás mstí. Každé to vítězství má sice především ty důsledky, s nimiž jsme počítali, ale v druhé a třetí řadě má zcela jiné, nepředvídané účinky, které začasté ty první důsledky opět odstraňují. Lidem, kteří v Mezopotamii, Řecku, Malé Asii a jinde vyhladili lesy, aby získali ornou půdu, se ani nesnilo o tom, že tím kladli základy dnešnímu zpustnutí těch zemí, ježto s lesy jim zároveň odnímali sběrače a nádrže vláhy. Italové, kteří vykáceli na jižních svazích alpských jedlové lesy, tak pečlivě ošetřované na svazích severních, netušili, že tím odnímají na svém území půdu pro salašnictví; a ještě méně tušili, že tím odnímají pro valnou část roku vodu horským pramenům, které se pak v době dešťů tím zhoubněji rozlévají povodněmi do rovin. Rozšiřovatelé bramborů v Evropě nevěděli, že s touto moučnou hlízou současně rozšiřovali skrofulosu. A tak nám každý krok bude připomínati, že naprosto neovládáme přírodu jako nějaký dobyvatel ovládá cizí národ, jako někdo, kdo stojí vně přírody — nýbrž že jí tělem, krví i mozkem náležíme a tkvíme v ní a že celé naše panství záleží v tom, že dovedeme lépe než všichni ostatní tvorové poznávati její zákony a užívati jich.

a vývojových prostředků spotřebovati, ježto velké mase producentů jest přístup k těmto prostředkům uměle a násilně znemožněn; že tedy každých 10 roků obnovuje krise rovnováhu zničením nejen produkovaných výrobků, nýbrž i značnou část produktivních sil — že t. zv. boj o život nabývá té formy: *chrániti* produkty i produktivní síly, vytvořené měšťáckou kapitalistickou společností, proti ničivé činnosti této kapitalistické společnosti tím, že vedení společenské produkce a distribuce bude neschopné vladnoucí třídě odňato a svěřeno mase produkující — a to je socialistická revoluce. Již pojetí dějin jakožto řady třídních bojů jest mnohem obsažnější a hlubší než prostá jich redukce na různé fáse boje o život."

A vskutku, každým dnem se učíme správněji chápati její zákony a bližší i vzdálenější důsledky svých zásahů do pravidelného běhu přírody. Zejména mocnými pokroky přírodní vědy v tomto století se stáváme stále schopnějšími poznávati i nejvzdálenější důsledky aspoň své nejobyčejnější výrobní činnosti a učiti se vládnouti jimi. Čím dále tím více bude člověk nejen cítiti, ale i poznávati svou jednotu s přírodou a tím nemožnější se stane ona protismyslná a nepřirozená představa o rozporu mezi duchem a hmotou, člověkem a přírodou, duší a tělem, která ovládla Evropu od pádu klasického starověku a v křesťanství došla své nejvyšší kultury.

Bylo-li však třeba tisícileté práce, než jsme se aspoň poněkud naučili vypočítati si ony vzdálenější *přírodní* důsledky své produkční činnosti, bylo to ještě těžší se vzdálenějšími *společenskými* účinky této činnosti. Zmínili jsme se o bramborách a jimi rozšířených skrofulích. Ale co to jsou skrofule proti těm účinkům, které mělo omezení se dělnictva na bramborovou stravu pro životní úroveň lidových mas celých zemí, proti hladu, který r. 1847 v důsledku bramborové nemoci zachvátil Irsko, milion Irčanů živících se výhradně nebo téměř výhradně brambory přivedl pod zem a dva miliony jich vrhl za moře? Když se Arabové učili destilovati alkohol, ani ve snu je nenapadlo, že vyrábějí hlavní nástroj, jímž praobyvatelé tehdy ještě neobjevené Ameriky měli býti zprovozeni se světa. A když potom Kolumbus tu Ameriku objevil, nevěděl, že tím znovu křísí k životu otroctví, v Evropě již tehdy překonané, a klade základy k obchodu černochy. Ti mužové, kteří v 17. a 18. století pracovali na konstrukci parního stroje, netušili, že zhotovili nástroj, jenž více než jiné zrevolucionisuje společenské poměry celého světa a zvláště v Evropě koncentrací bohatství menšiny a nemajetností většiny založí nejprve sociální a politické panství buržoasie, potom však vyvine třídní boj mezi buržoasií a proletariátem, jenž se dá skončiti jen povalením buržoasie

a úplným odstraněním třídních rozdílů. — Ale i v tomto oboru dlouhou, často tvrdou zkušeností a srovnáváním a zkoumáním dějinného materiálu učíme se ponenáhlu chápati vzdálenější společenské účinky své výrobní činnosti a tak máme možnost i tyto účinky ovládnouti a uspořádati.

Aby však toto uspořádání mohlo být provedeno, k tomu je třeba více než pouhého poznání. K tomu je třeba úplné změny našich dosavadních výrobních poměrů a s nimi i našeho celého společenského řádu.

Všechny dosavadní způsoby výroby vyhledávaly jen nejbližší, bezprostřední výtěžek práce. Důsledky vzdálenější, objevující se teprve později a aktivované stálým opakováním nakupením, zůstávají nepovšimnuty. Původní společné vlastnictví půdy odpovídalo jednak vývojovému stupni, kdy obzor člověka se omezoval jen na to nejbližší, a za druhé předpokládalo jistý přebytek půdy. Když tento přebytek byl vyčerpán, padlo i společné vlastnictví. Všechny vyšší formy produkce vedly však k rozdělení obyvatelstva v různé třídy a tím k rozporu vládnoucích a utlačených tříd; tak se však zájmy vládnoucí třídy staly hnací silou výroby, pokud se tato výroba neomezovala jen na nejnutnější zaopatření utlačených. Nejdokonaleji jest tento způsob výroby proveden nyní v západní Evropě. Jednotliví kapitalisté, ovládající produkci i distribuci, mají starost jen o bezprostřední užitek. Dokonce i tento užitek — pokud jde o užitečnost vyráběných nebo vyměňovaných artiklů — ustupuje zcela do pozadí; jedině výdělek dosažitelný při prodeji jest pružinou jejich činnosti.*)

Měšťácká sociální věda, klasická politická ekonomie, zabývá se převážně jen bezprostředními společenskými účinky

*) Zde rukopis končí. Co následuje, je napsáno na zvláštním listě, kde je cizí rukou poznamenáno, že je to poslední list prvého konceptu. Pozn. redakce.

činnosti, jejímž účelem je produkce a distribuce. To zcela odpovídá společenské organisaci, jejímž theoretickým vyjádřením tato věda jest. Kde jednotliví kapitalisté vyrábějí a vyměňují jen za účelem bezprostředního zisku, mohou přijíti v úvahu v prvé řadě jen bezprostřední resultáty. Když fabrikant nebo kupec prodá vyrobené nebo nakoupené zboží s obvyklým výdělečkem, je spokojen a nestará se pak již, co se dále děje se zbožím a jeho kupcem. Stejně je tomu i s přírodními účinky takové činnosti. Španělští plantážníci na Kubě, kteří spálili i lesy, pokrývající svahy tohoto ostrova, a v popelu nalezli dosti hnojiva pro jednu generaci nejvýš výnosných kávovníků — co jim na tom záleželo, že potom tropické lijáky smetly nechráněnou ornici a zanechaly jen holou skálu? Vůči přírodě i společnosti při dnešním způsobu výroby přichází v úvahu jen první nejhmatatelnější úspěch; a pak se divíme, že vzdálenější účinky naší činnosti jsou namnoze protichůdné, že harmonie poptávky a nabídky se obrací v její opak, jak je patrno z desetiletých průmyslových cyklů a jak i Německo prožilo malý příklad toho v úpadku r. 1873**), že se vlastnictví, založené na vlastní práci, vyvíjí nutně v nemajetnost dělníků, ježto všechen majetek se koncentruje v rukou nepracujících, že . . . (konec rukopisu).

**) Hospodářská krise r. 1873/74. Red.

B. ENGELS

PODÍL PRÁCE NA POLIDŠTĚNÍ OPICE

Z německého originálu Einteil der Arbeit an der Menscheswerdung des Affen, vydaného r. 1940 ve Vydavatelství cizojazyčné literatury v Moskvě, přeložil Václav Štíbr za redakční spolupráce V. Pekárka. Obálku navrhl Karel Poličanský. Vydala a vytiskla roku 1946 Svoboda v Praze jako 12. svazek „Malé knihovny marxismu a leninismu." Publikace č. 113.

REV15

ÚK PrF MU Brno